

NEOBJAVLJENI DOKUMENTI HRVATSKE POVIJESTI U XV. STOLJEĆU

Josip Buturac

Dokumenti hrvatske povijesti za razdoblje prije XV. st. ponajviše su objavljeni, i to u Diplomatičkom zborniku kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Taj je zbornik izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u 15 svezaka i on sadržava dokumente do uključivo g. 1378. Prema tome, istraživanje hrvatske historije do toga vremena ne zadaje nikakvih teškoća; ono je posve omogućeno svakom i domaćem i stranom historiku.

Sasvim je drugačije s dokumentima hrvatske povijesti XV. stoljeća. To stoljeće dakako pripada Srednjem vijeku, pa zato treba pretpostavljati, da broj dokumenata iz toga vremena ne će biti odviše velik. Iz te pretpostavke slijedi, da štampanje i izučavanje tih dokumenata ne bi trebalo zadavati bilo kakvu ozbiljnu teškoću. Međutim, činjenica je, da Akademija u Zagrebu namjerava štampati u svom Diplomatičkom zborniku samo dokumente do uključivo g. 1400. Sistematsko štampanje dokumenata iz kasnijega vremena nije u Diplomatičkom zborniku uopće predviđeno.

Da, poznato je, da je Jugoslavenska akademija već objavila znatan dio dokumenata iz hrvatske povijesti XV. st. u svojim drugim publikacijama; tako u Monumenta spectantia Slavorum meridionalium, u Starinama i drugdje. Osim toga, dokumente XV. st. objavljivali su »Vjesnik zemaljskog (odnosno Državnog) arhiva« u Zagrebu, Tkalčić u Spomenicima grada Zagreba, Laszowski u Spomenicima Turopolja, Glasnik Zemaljskog muzeja za Bosnu i Hercegovinu, Theiner u Vetera monumenta Slavorum meridionalium, mađarska akademija i drugi. Dokumenti, štampani u različnim publikacijama, domaćim i stranim, nisu svakome lako pristupačni, ali se s nešto više truda dadu iskoristiti, jer su štampani. Ozbiljna teškoća za historijsko istraživanje XV. st. dolazi odatle, što velik broj dokumenata iz toga vremena nije objavljen. Ti dokumenti još uvijek leže kao zakopano blago u našim i stranim arhivima. Njih bi trebalo objaviti i učiniti pristupačnim naučnom istraživanju. Teško je shvatiti, što to nije već prije učinjeno. Svakako je to propust, koji treba što prije i što uspješnije popraviti.

Postavljaju se dva pitanja: 1. U čemu je važnost neobjavljenih hrvatskih dokumenata XV. stoljeća? i 2. Na koji bi način te dokumente trebalo učiniti pristupačnim za naučno istraživanje?

Odgovarajući na prvo pitanje želimo skrenuti pažnju na slijedeće činjenice:

a) Izučavanje starih naselja u Slavoniji, Baniji i Lici, u Moslavini i u okolici Bjelovara zadaje historicima mnogo teškoća. Stara su mjesna imena ondje nestala i danas su zaboravljena. Do toga je došlo zato, što je za turskih

ratova mnogo naroda odanle iselilo ili je odvedeno u tursko ropstvo ili je izginulo u borbama. Ostala su opustošena i popaljena sela, pusta i šikarom obrasla polja. Istom poslije više godina, a često i decenija, naseljeni su ondje novi stanovnici, koji su svojim novim naseljima dali nova imena. Ta nova imena dosta puta podsjećaju na sela i kraj, odakle je novo stanovništvo došlo. Samo neka veća naselja, uz nadaleko poznate obrambene tvrđave, sačuvala su svoja stara imena, a sva ostala, manja naselja dobila su nova imena. Isto tako, novim su imenima, ili samo malo promijenjenim, prozване gore, brežuljci, dolovi, potoci, potočići i izvori. Prema tome, studij srednjovjekovne topografije u Hrvatskoj na temelju sadašnjih mjesnih imena i katastarskih mapa nužno zadaje mnogo teškoća, često puta nesavladljivih. Takav je studij moguć jedino onda, ako se nađe pri ruci što veći broj srednjovjekovnih isprava, koje se odnose na isti kraj. Više stotina nepoznatih naselja u kraju Bjelovara i Daruvara nije moguće odgonetnuti na temelju objavljenih isprava XIII. i XIV. st., ali se položaj za veći dio tih naselja daje utvrditi dokumentima iz XV. st., koji nepečnati leže u arhivima u Zagrebu i Budimpešti. Isto vrijedi i za druge hrvatske krajeve.

b) Što smo rekli o starim nepoznatim naseljima, to vrijedi i za nekadašnje bogatije i siromašnije feudalne porodice, pa čak i za građane i kmetove. Veza među članovima jedne ili više porodica, odnosno genealogija, ne da se utvrditi uvijek i samo na temelju objavljenih isprava XV. stoljeća. U tome će poslu mnogo pomoći one isprave toga vremena, koje još nisu objavljene.

c) Nekada su se historici zanimali samo za dinastije i ratove. Sve ostalo kod historijskog istraživanja kao da nije dolazilo u obzir. Naša je nacionalna historija kod takvog shvaćanja ispadala vrlo mršavo, jer kroz duga stoljeća nismo imali nacionalne dinastije ni ratova iz vlastitih pobuda. Danas se općenito u svijetu, pa i kod nas, drugačije gleda na prošlost i na prošla zbivanja. U središtu je historijskog interesa čovjek, svejedno da li slobodan, kmet ili raja, bogat ili siromašan, a s njim njegove patnje i težnje, misli i osjećaji. Nas danas zanima ne samo politička nego i kulturna, socijalna i ekonomska historija našega naroda. Prema tome, historijski izvori dobivaju danas drugu važnost negoli je to bilo nekada. Ukoliko su izvori hrvatske povijesti XV. st. bili dosada objavljavani, davana je prednost izvorima za političku i ratnu povijest. Ostali su izvori po starom shvaćanju bili bezvrijedni. Za nas danas nema bezvrijednih izvora iz XV. stoljeća; baš ti tobože bezvrijedni izvori, zakopani u arhivskoj prašini, često puta nesređeni i neregistrirani, pružaju dragocjena svjedočanstva o socijalnim i ekonomskim odnosima u selu i gradu, o cijeni jednog odijela, konja ili knjige i t. d.

d) Treba podsjetiti još na jednu važnu stvar. Dokumenti XV. st., koji su nastali na području Slavonije, Banije i Like, ponajviše su propali za turskih ratova. Zato malo što znamo o Požegi, Osijeku, Pakracu, Brodu, Đakovu i drugim naseljima Slavonije u predtursko doba. Više je historika izučavalo povijest Slavonije na temelju sačuvanih mršavih historijskih izvora, pa su se zato morali služiti različitim historijskim kombinacijama. Kod toga nisu bili osobite sreće, a to stoga, što nisu uzimali u obzir, da je srednjovjekovna Slavonija i na zapadu — t. j. područje Zagreb—Varaždin—Križevci — i na istoku — t. j. područje Požega—Vukovar — imala jednake političke, ekonomske i

socijalne prilike. Pakrac je tada proživljavao prilike jednake Samoboru, a Požega jednake Križevcima i Varaždinu. Prema tome sačuvani, a neobjavljeni brojni dokumenti iz zapadne Slavonije XV. st., mogu pomoći kod izučavanja suvremene povijesti istočne Slavonije.

e) Među neobjavljenim izvorima XV. st. ima dosta oporuka ili testamena. Pisali su ih ne samo bogati feudalci nego i imućniji i siromašniji građani. Iz tih se oporuka vidi, kakav je bio tada životni standard feudalaca i građana, s koliko su imovine raspolagali, kakvim su se pokuštvom i oruđem okružili, koliko su posjedovali vinograda, oranica i šuma. I t. d.

f) Osim toga, postoje neobjavljeni popisi seljačkoga stanovništva iz okolice Zagreba, Siska i drugih krajeva. Iz tih se popisa vidi, koja su sela tada postojala i kako su se nazivala; koliko je u njima bilo kuća; kako su se zvali vlasnici pojedinih kuća. Zapisana su imena i prezimena ili samo imena, što znači, da su prezimena u to doba istom nastajala. Imena su narodna i svetačka, odnosno crkveno-kalendarska; osjeća se tendencija za potiskivanjem narodnih imena. Sve više prevladaju imena iz crkvenih kalendara i to jednako kod feudalaca, građana i seljaka. Iz popisa stanovnika vidi se i to, koliko je koji seljak plaćao feudalcu u ime desetine na žitarice, vino i stoku, a koliko je davao radnih dana u svrhu obrađivanja vlastelinskog zemljišta.

g) Neobjavljeni dokumenti XV. st. pokazuju i to, kako su se gradile tvrđave protiv Turaka; gdje se kopao kamen i kako se dovezio do mjesta, na kojem se imala graditi tvrđava. Iz računa o gradnji tvrđava vidi se, koliko je utrošeno kamena, koliko je trebalo podvoza, koji su majstori gradili tvrđave — obično Talijani; napokon, koliko su plaću primali graditelji.

h) Iz neobjavljene arhivske građe XV. st. u Hrvatskoj saznajemo i to, kakve su prihode i rashode imali i crkveni feudalci; koliko su primali od svojih kmetova u ime različitih podavanja; koliko je toga potrošeno za različite majstore i predmete. Tako saznajemo, kakve su predmete kupovali bogati ljudi onoga vremena i koliko su ti predmeti stajali.

i) Sudskih dokumenata iz XV. st. ima općenito dosta, ali sačuvanih, a neobjavljenih ima manje. U njima se spominju ponajviše sporovi među feudalcima, građanima i crkvenim ustanovama. Ti su sporovi uglavnom nastajali zato, što su tadašnji veliki posjednici otimali jedni drugima oranice, livade i šume, pljačkali i uništavali jedni drugima pokretnu i nepokretnu imovinu. Koji put dolazilo je i do tvornih napadaja i prolijevanja krvi. Često su se puta feudalci tukli i preko »tuđih leđa«, tako da su i kmetovi stradavali, iako nisu bili zainteresirani u svađi svojih zemaljskih gospodara.

Iz svega ovoga slijedi, da su u Hrvatskoj sačuvani važni i zanimljivi dokumenti iz XV. st., koji još nisu objavljeni i prema tome nisu još poznati širim naučnim krugovima. Svakako ima historijska nauka interesa, da ti dokumenti postanu što prije i što bolje pristupačni naučnom istraživanju.

Te bi dokumente prije svega trebalo srediti i popisati — ukoliko to dosada nije učinjeno. Koliko je nama poznato, historijska je građa XV. st. uglavnom već otprije u Hrvatskoj sređena i popisana. Međutim, kod Državnog arhiva u Zagrebu i kod arhivskih zbirki Jugoslavenske akademije upravo su posljednjih godina dokumenti XV. st. ponovo sređivani i na moderan način popisivani, da bi bili što pristupačniji naučnom istraživanju.

Potrebno je napose podsjetiti i na to, da su dokumenti XV. st. uglavnom pisani na papiru, koji je dosta istrošen, pa se lako raspadaju. Ima tako istrošenih dokumenata iz toga vremena, te se uopće ne mogu davati u ruke čitačima, jer prijete opasnost, da će ih upropastiti. Ovako istrošene dokumente trebalo bi što prije restaurirati pomoću laminatora, koji nedavno usavršen, daje istrošenim dokumentima od papira acetatnu celulozu te ih čini čvrstim i otpornim za nekoliko stoljeća unaprijed. Dok se na taj način ne obavi restauriranje oštećenih dokumenata, treba se njima vrlo oprezno služiti u pojedinim arhivima.

Međutim, time još nismo odgovorili na drugo postavljeno pitanje: Kako je moguće što prije i što uspješnije neobjavljenju građu XV. st. učiniti pristupačnom za naučno istraživanje? Evo odgovora i na to pitanje!

Sasvim je sigurno, da svu hrvatsku arhivsku građu XV. st. ne možemo sabrati i objaviti u formi Diplomatičkog zbornika ili slične publikacije; to bi bila serija od nekih 25 debelih svezaka. Za takav posao trebalo bi angažirati velik broj stručnjaka i velika materijalna sredstva, s kojima zasada nijedna naša naučna ustanova ne raspolaže, pa ni sve zajedno. Međutim, takav rad nije ni prijeko potreban, jer je znatan dio hrvatske arhivske građe XV. st., kako smo to rekli, već objavljen u različitim publikacijama.

Posao i trošak napola bi se smanjili, kad bi se za štampu preredili i štampali samo oni dokumenti XV. st., koji još nisu nigdje objavljeni pa su prema tome širim naučnim krugovima nepoznati i nepristupačni. Da bi to bilo od velike koristi, samo se po sebi razumije iz onoga, što smo prije rekli. Međutim, nama se čini, da bi i taj posao predugo trajao zbog nedostatka stručnjaka i materijalnih sredstava. Prema tome, preostaje kao najlakše, najjeftinije i najjednostavnije rješenje — izrada i štampanje regesta za neobjavljenju hrvatsku historijsku građu XV. stoljeća. Iz tih kraćih ili duljih sadržaja pojedinih dokumenata može se točno razabrati, koje su osobe, kada, kako i na kojem mjestu sudjelovale u nekom pravnom poslu. Sve bitne okolnosti običavaju arhivisti u regestu također istaknuti.

Na štampanje regesta za dokumente XV. st. pomišlja se i u Državnom arhivu u Zagrebu i u Historijskom institutu Jugoslavenske akademije u Zagrebu. Rad je na priređivanju regesta za štampu ne samo započeo nego i dosta napredovao. Potrebno je, da i drugi naši arhivi, koji raspolažu građom XV. st., poduzmu takav posao.

Poželjno bi, međutim, bilo, da se regesta izrade po pravilima, koja su prihvaćena općenito u svijetu. Prema važnosti pojedinih dokumenata trebalo bi sastavljati kraća, dulja i najdulja regesta.

Regesta se mogu sastaviti u narodnom ili latinskom jeziku. Ako želimo svratiti pažnju inozemnih naučnih krugova na naše dokumente i povist, onda je svakako potrebno, da regesta budu sastavljena na latinskom jeziku. To više, što su i sami dokumenti pisani latinski. Strani živi jezik ne dolazi u obzir. Regesta na narodnom jeziku nisu pravom naučnom radniku potrebna. Široj javnosti bi možda bila potrebna, ali je istina i to, da šira javnost za sama regesta, kao regesta, ne može imati većeg interesa.

Uz regesta treba svakeko sastaviti personalni, lokalni i realni indeks, t. j. abecedni popis imena osoba, mjesta i stvari. Bez takvog indeksa regesta ne mogu poslužiti naučnom istraživanju.

Ostaje pitanje: tko će štampati regesta i na koji način? Da li pojedine arhivske ustanove, svaka za svoje dokumente, ili sve zajedno u jednoj općoj publikaciji? Arhivisti će radije štampati regesta za pojedine arhive, a historici bi ih radije vidjeli na okupu.

Štampana regesta ne će moći zamijeniti dokumente, ali će ipak biti od vrlo velike koristi, jer će nam kazati, što koji arhiv ima i gdje će historik naći ono, što mu upravo treba u njegovu radu.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XI—XII.

1958—1959.

Redakcioni odbor:

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB

Štampanje završeno početkom mjeseca jula 1960.